

KARAKTERISTIKE NASILJA NAD STARIJIM OSOBAMA U SRBIJI

*Prof. dr Zoran Vesic¹⁹⁸
Fakultet političkih nauka
Univerzitet u Beogradu*

*Doc. dr Jelena Tanasijević¹⁹⁹
Filozofski fakultet
Univerzitet u Novom Sadu*

Apstrakt: Starenje stanovništva jedan je od vodećih izazova sa kojim se suočava Republika Srbija. Aktuelni demografski podaci, kao i predikcije, pokazuju da će se u budućnosti ovaj trend nastaviti. Sa druge strane, imajući u vidu neke od izazova sa kojima se starije osobe suočavaju, poput zdravstvenih problema, usamljenosti, slabljena kontakata sa članovima porodice i prijateljima, ekonomskih i sl. kvalitet života se menja, odnosno postaju u sve većoj meri zavisni od drugih osoba. Takođe, kao jedna od sve učestalijih pojava javlja se i nasilje nad starijim osobama, što ne samo da utiče na kvalitet života već predstavlja i rizik po bezbednost i može ugroziti pravo na život. Predmet ovog rada predstavlja istraživanje pojave nasilja nad starijim osobama u Republici Srbiji. U okviru rada biće prikazani rezultati istraživanja koje je za cilj imalo da se ispita učestalost nasilja nad starijim osobama u Srbiji, uključujući finansijsko, emocionalno, fizičko i seksualno nasilje, kao i zanemarivanje. Istraživanje je sprovedeno na reprezentativnom uzorku od 1.200 ispitanika. Glavni nalazi istraživanja pokazuju da je nasilje nad starijim osobama u Srbiji značajan društveni problem, a njemu su posebno izložene starije žene i osobe starije od 85 godina. Razumevanje i prepoznavanje različitih oblika nasilja su ključni koraci ka razvoju efikasnih preventivnih i intervencijskih mehanizama. Imajući u vidu dobijene podatke, možemo reći da ovo istraživanje pruža osnovu kako za dalje istraživanje ovog fenomena, tako i za izradu preporuka za prevenciju nasilja nad starijim osobama.

Ključne reči: nasilje nad starijim osobama, oblici nasilja, zanemarivanje

Uvod

Republika Srbija se suočava sa ozbiljnim problemom starenja populacije. Trenutni demografski trendovi, kao i projekcije za budućnost, ukazuju na to da će se ovaj trend nastaviti u narednim godinama. Starije osobe se suočavaju sa brojnim poteškoćama, kao što su zdravstveni problemi, osećaj usamljenosti, slabljenje socijalnih veza sa porodicom i prijateljima, finansijske poteškoće i slično. Sve ovo utiče na kvalitet njihovog života i dovodi do povećane zavisnosti od drugih ljudi. Pored toga, nasilje nad starijim osobama postaje sve učestalija pojava, što ne samo da narušava kvalitet života starijih osoba, već predstavlja i ozbiljan bezbednosni rizik i može ugroziti njihovo osnovno pravo na život. Ova situacija zahteva ozbiljnu pažnju i adekvatne mere kako bi se poboljšao položaj i zaštitila prava starijih osoba u Srbiji.

Zlostavljanje starijih osoba je ozbiljan problem koji je Svetska zdravstvena organizacija definisala kao pojedinačni ili ponovljeni akt, ili izostanak odgovarajućeg delovanja, koji se dešava u odnosu u kojem se očekuje poverenje, a koji nanosi štetu ili bol starijoj osobi. Ono što je specifično za ovu vrstu

¹⁹⁸ zvesic@gmail.com

¹⁹⁹ tanasijevicfpn@gmail.com

zlostavljanja jeste da postoji odnos poverenja između žrtve i počinioca, a to mogu biti bračni partneri, deca, unuci, medicinski radnici, socijalni radnici ili osobe koje pružaju kućnu negu. Ovaj odnos može biti formalan ili neformalan, dobrovoljan ili nametnut pravnim ili društvenim normama. U suštini, zlostavljanje starijih osoba predstavlja zloupotrebu poverenja [1]. Postoji nekoliko oblika zlostavljanja starijih osoba, a to su: (1) emocionalno zlostavljanje; (2) fizičko zlostavljanje; (3) finansijsko zlostavljanje; (4) seksualno zlostavljanje; (5) zanemarivanje. Pored ovih pet osnovnih oblika, neki autori navode i šesti oblik - kršenje prava starije osobe. Svaki od ovih oblika zlostavljanja može imati ozbiljne posledice po fizičko i mentalno zdravlje, kao i na kvalitet života starijih osoba [2]. Stoga je neophodno raditi na prevenciji i suzbijanju svih oblika zlostavljanja starijih osoba, kao i na pružanju adekvatne podrške i zaštite žrtvama [3].

Prema procenama Svetske zdravstvene organizacije, jedan od šestoro ljudi starijih od 60 godina doživeo je neki vid zlostavljanja u zajednici u proteklih godinu dana. Stope zlostavljanja starijih osoba su posebno visoke u ustanovama kao što su domovi za zbrinjavanje i dugoročni smeštaj, gde je dva od tri zaposlena prijavilo da su počinili neki oblik zlostavljanja u prethodnoj godini. Zlostavljanje starijih može dovesti do ozbiljnih fizičkih povreda i dugotrajnih psihičkih posledica. Pretpostavlja se da će stopa zlostavljanja rasti, jer mnoge zemlje očekuju nagli porast broja starijih osoba - globalna populacija ljudi starijih od 60 godina će se udvostručiti, sa 900 miliona u 2015. godini na približno 2 milijarde do 2050. godine [1].

Prema istraživanjima Svetske zdravstvene organizacije, zloupotreba starijih osoba značajno varira u zavisnosti od okruženja, kulture, definicije zloupotrebe i metodologije korišćene za procenu ovog fenomena. Prosečna stopa zloupotrebe među ljudima starijim od 60 godina iznosi oko 15,7%. Ovaj procenat verovatno ne odražava realnu situaciju, jer se procenjuje da je prijavljen samo jedan od 24 slučaja zloupotrebe, delom zbog straha od prijavljivanja porodicama, prijateljima ili nadležnim institucijama.

Druge studije pokazuju da jedna od pet do jedna od četrnaest osoba prijavljuje nasilje. Ove studije obično ne obuhvataju starije osobe sa kognitivnim oštećenjima, jer one često nisu u stanju da pruže adekvatne informacije. Zbog velikog tereta brige o takvim osobama, negovatelji su pod većim rizikom od sindroma sagorevanja, što može dovesti do zloupotrebe. Na primer, u tradicionalnim i religioznim zajednicama, gde porodice obično imaju veliki broj dece i žive sa više generacija pod istim krovom, briga o starijima je podeljena među brojnim članovima porodice. Tradicija i društvena i religiozna očekivanja diktiraju takav način života. Socio-kulturološka struktura nekih društava počiva na osnovnim porodičnim vrednostima, zbog čega se zloupotreba starijih često prikriva iz sramote i straha od potencijalne štete koju bi otkrivanje moglo naneti porodici u društvu [4].

U institucijama stariji predstavljaju najveću grupu odraslih osoba koje se nalaze u njima. Stanovnici ovih ustanova često imaju različite vrste nedostataka, uključujući mentalne, fizičke ili bihevioralne probleme, kao i invalidnosti. Zbog njihove ranjivosti, oni su zavisniji od drugih i samim tim izloženiji riziku od zloupotrebe i zanemarivanja u poređenju sa starijima koji žive u zajednici. Prevalencija zloupotrebe u ovim ustanovama može biti veća nego što je prijavljeno, jer žrtve često nisu u stanju ili se plaše da prijave zloupotrebu zbog straha od posledica [5]. Isključivanje osetljivih populacija, kao što su osobe sa mentalnim ili intelektualnim poteškoćama, iz istraživanja može dovesti do potcenjivanja stope zloupotrebe i time iskrivljenja rezultata. Osoblje u ovim ustanovama često navodi nedostatak osoblja i vremena kao problem. Istraživanja su pokazala da osoblje koje je prijavilo da su počinioci zloupotrebe često opisuje sebe kao emocionalno iscrpljene. Takođe, postoji veza između broja stanovnika i broja medicinskih sestara, pri čemu veći broj medicinskih sestara smanjuje rizik od zloupotrebe. Postoji velika raznolikost u obrazovanju i profesionalnom iskustvu osoblja, što je pokazano u dosadašnjim analizama. Jedno istraživanje je pokazalo da samo 48% osoblja čine kvalifikovane medicinske sestre specijalizovane za zbrinjavanje starijih, dok je drugo istraživanje pokazalo da samo 10% osoblja ima fakultetsko obrazovanje [6].

Istraživanja pokazuju da su žene češće žrtve zloupotrebe nego muškarci, a najrasprostranjeniji oblik zlostavljanja je emocionalni. Slede fizičko zlostavljanje, zanemarivanje, finansijska zloupotreba, i na

kraju, seksualno zlostavljanje. Istraživanja ukazuju na povezanost između emocionalnog i seksualnog zlostavljanja u detinjstvu i povećanog rizika od istih oblika zloupotrebe u starosti, poznatog kao reviktimizacija. Međutim, izveštaj Svetske zdravstvene organizacije iz 2013. godine pokazuje da se prijavljivanje slučajeva silovanja i seksualnih napada smanjuje sa godinama, što sugerise da se i rizik od ovakvih napada smanjuje sa starenjem. Zbog toga neki izveštaji o seksualnom nasilju isključuju ispitanike starije od 60 godina i fokusiraju se na mlađe žene. Istraživanja u opštoj populaciji pokazuju relativno niske stope seksualnog zlostavljanja starijih osoba (od 0,2% do 3,1%), dok istraživanja koja obuhvataju specifične grupe starijih, kao što su oni u zdravstvenim ustanovama, ukazuju na stope seksualnog zlostavljanja između 0,2% i 5,2%, pa čak i do 17% [7].

Precizno otkrivanje i dijagnoza zlostavljanja starijih su od ključne važnosti za obezbeđivanje pravovremene intervencije i sprečavanje dalje izloženosti nasilju. Međutim, istraživanja pokazuju da zdravstveni i socijalni radnici često nisu dovoljno obučeni da efikasno identifikuju slučajeve zlostavljanja. Istraživanje je N pokazala je da 74% lekara hitne medicinske pomoći u SAD, nije bilo sigurno da li je zlostavljanje starijih adekvatno definisano i okarakterisano, a 58% nije bilo uvereno u njihovu sposobnost da ga prepoznaju kod starijih pacijenata [8]. Ovo je posebno značajno jer simptomi zlostavljanja starijih mogu ličiti na simptome drugih zdravstvenih stanja. Na primer, opekotine se mogu pogrešno smatrati kontaktnim dermatitisom, a prelomi kostiju se mogu pripisati osteoporozi [9]. Zbog toga je od suštinske važnosti da zdravstveni radnici precizno razlikuju zlostavljanje od drugih zdravstvenih problema kako bi formulisali ispravan plan lečenja.

Metod

Istraživanje je sprovedeno na reprezentativnom uzorku od 1.200 starijih osoba tokom 2018. i 2019. Godine na teritoriji grada Beograda, koristeći upitnik posebno sačinjen za ovu studiju. Pre početka ispitivanja je obezbeđena saglasost ispitanika za sprovođenje studije i obradu podataka. Prosečno vreme za prikupljanje podataka bilo je 10 minuta, a ispitanici su mogli u bilo kom trenutku odbiti da odgovore na pitanja. Ova instrukcija je posebno istaknuta pre pitanja koja se odnose na seksualno nasilje.

Upitnik je obuhvatao pitanja o finansijskom, emocionalnom, seksualnom i fizičkom nasilju, kao i zanemarivanju. Ukupna izloženost nasilju je definisana kao izloženost bilo kojem od navedenih oblika nasilja. Podaci su prikupljeni od strane 10 obučanih anketara.

Od ukupnog uzorka, 59% su činile žene, a 61% muškarci. Osobe uzrasta od 65 do 74 godine činile su 70% uzorka, dok je 24% bilo starosti od 75 do 84 godine, a 6% je bilo starije od 85 godina.

Rezultati

Nasilju su češće izložene žene, čak njih 20,2%, u poređenju sa 12,9% muškaraca. Sa starenjem, stopa izloženosti nasilju raste: 15,3% u dobi od 65 do 74 godine, 19,9% u dobi od 75 do 84 godine, i 26,3% za one starije od 85 godina. Nasilje je značajno češće među starijima sa lošim zdravljem, pri čemu je trećina ove grupe žrtva nasilja. Podaci pokazuju da je obrazovanje takođe faktor: 27,2% starijih sa osnovnom školom suočava se sa nasiljem, u poređenju sa 15,5% onih sa srednjom školom i 14,4% sa fakultetskom diplomom. Rizik od nasilja je takođe veći za one u opasnosti od siromaštva, sa 28,8% žrtava u poređenju sa 12,4% onih koji nisu u riziku.

Zanemarivanje je doživelo 5,1% starijih, a 3,2% u poslednjoj godini. Višestruko zanemarivanje je prijavilo 2,3% starijih. Zanemarivanje je podjednako rasprostranjeno među muškarcima (5,2%) i ženama (5,1%), i raste sa uzrastom: 4,7% za uzrast 65-74, 5,3% za uzrast 75-84, i 7,9% za starije od 85 godina. Zanemarivanje je više prisutno kod onih sa lošim zdravljem (10%) i niskim obrazovanjem (20,6%). Finansijsko nasilje je iskusilo 10,9% starijih, najčešće u obliku krađe (4,1%) ili prisile (3,1%). U poslednjoj godini, 3,7% je prijavilo finansijsko nasilje, a 4,2% je doživelo višestruko finansijsko nasilje. Počinioci su najčešće osobe van porodice (76%), dok su članovi porodice odgovorni u 24% slučajeva. Rizik od finansijskog nasilja je veći za starije koji izdržavaju druge

(57,2%) i one sa lošim zdravljem. Emocionalno nasilje je doživelo 7,5% starijih, od čega je 5,2% prijavilo ponovljene incidente. U posljednjoj godini, 5% starijih je doživelo emocionalno nasilje. Počinioci su uglavnom osobe van porodice (72,7%), a članovi porodice u 25,8% slučajeva. Emocionalno nasilje je češće među ženama (10,2%) nego muškarcima (3,5%), i među onima sa nižim obrazovanjem (8,8% osnovna škola, 8,5% srednja škola, 4% fakultet).

Fizičko nasilje je prijavilo 0,9% starijih, sa drmusanjem (0,5%), udaranjem (0,3%), i drugim oblicima (0,1%) kao najčešćim oblicima. U posljednjoj godini, fizičko nasilje je doživelo 0,8% starijih, a 0,6% je prijavilo ponovljene incidente. Počinioci su uglavnom nepoznate osobe (60%), ali i članovi porodice (30%).

Seksualno nasilje je prijavilo 0,6% starijih, sa 0,3% koji su prijavili seksualizovane komentare i 0,3% pokušaj seksualnog odnosa.

Diskusija i zaključak

Rezultati ukazuju na značajnu prisutnost nasilja nad starijim osobama u društvu. Karakteristike ukazuju na veću izloženost starijih žena, a značajni faktori koji utiču na rizik da starija osoba postane žrtva nasilja jesu godine života, loše zdravstveno stanje, niže obrazovanje i nivo funkcionalnosti.

Nasilje nad starijim osobama je višestruki problem čiji su uzorci duboko ukorenjeni. Uprkos naporima različitih institucija, i dalje je široko rasprostranjeno. Socijalni i zdravstveni radnici, policija i tužilaštvo, kao prvi koji mogu doći u kontakt sa starijim osobama koje su žrtve nasilja, su u jedinstvenoj poziciji da intervenišu, ali često nisu dovoljno senzibilisani, niti obučeni kako bi prepoznali izloženost nasilju. Sadašnji sistem obrazovanja ih ne priprema na adekvatan način da identifikuju i upravljaju slučajevima kod kojih postoji sumnja da postoji izloženost nasilju. Zbog toga je razvoj instrumenata za prepoznavanje rizika od izloženosti nasilju, a potom i uvođenje adekvatne obuke ključno za jačanje njihovog samopouzdanja i efikasnosti u ovim situacijama.

Prevenција nasilja nad starijim osobama je od ključne važnosti iz više razloga. Starije osobe zaslužuju da žive dostojanstveno i sa poštovanjem. Sprečavanje nasilja osigurava da se održi njihovo fizičko, emocionalno i mentalno blagostanje, omogućavajući im da uživaju u kasnijim godinama bez straha i patnje. Potom, svaka vrsta nasilja predstavlja kršenje osnovnih ljudskih prava. Prevencijom nasilja potvrđujemo posvećenost zaštiti prava svih pojedinaca, bez obzira na godine, i stvaranju društva koje ceni i poštuje svoje starije članove. Ne treba zaboraviti ni teške posledice koje nasilje ostavlja. Sprečavanjem nasilja možemo smanjiti opterećenje sistema zdravstvene i socijalne zaštite i povezane troškove lečenja posledica.

Prisutnost nasilja može stvoriti kulturu straha i nepoverenja, nagrizaajući društveno tkivo zajednica. Aktivnim radom na sprečavanju nasilja, negujemo osećaj jedinstva i podrške, jačajući veze između generacija i osiguravajući da starije osobe ostanu cenjeni članovi društva. Time se promovise i međugeneracijska solidarnost. Negujući kulturu saosećanja i razumevanja, možemo premostiti jaz između generacija i stvoriti inkluzivnije društvo i društvo podrške za sve.

Zbog svega navedenog, prevencija nasilja nad starijim osobama je kritično pitanje koje zahteva pažnju i delovanje. Davanjem prioriteta zaštiti starijih osoba i primenom efikasnih strategija prevencije, možemo stvoriti društvo koje ceni dostojanstvo i dobrobit svih svojih članova, bez obzira na godine.

Literatura

- [1] World Health Organization. (2024). Abuse of older people. <https://www.who.int/health-topics/abuse-of-older-people>, accessed: 15.04.2024.
- [2] Dyer, C. B., Connolly, M. T., & McFeeley, P. (2003). The clinical and medical forensics of elder abuse and neglect. In *Elder mistreatment: Abuse, neglect, and exploitation in an aging America*. National Academies Press (US).
- [3] Dong, X., & Simon, M. A. (2013). Elder abuse as a risk factor for hospitalization in older persons. *JAMA internal medicine*, 173(10), 911-917.
- [4] Band-Winterstein, T. (2018). The elder abuse and neglect phenomenon in the ultra-Orthodox Jewish society: social workers' perspectives. *International Psychogeriatrics*, 30(9), 1403-1412.
- [5] McDonald, L., Beaulieu, M., Harbison, J., Hirst, S., Lowenstein, A., Podnieks, E., & Wahl, J. (2012). Institutional abuse of older adults: What we know, what we need to know. *Journal of Elder Abuse & Neglect*, 24(2), 138-160.
- [6] Yon, Y., Ramiro-Gonzalez, M., Mikton, C. R., Huber, M., & Sethi, D. (2019). The prevalence of elder abuse in institutional settings: a systematic review and meta-analysis. *European journal of public health*, 29(1), 58-67.
- [7] Bows, H. (2018). Sexual violence against older people: A review of the empirical literature. *Trauma, violence, & abuse*, 19(5), 567-583.
- [8] Jones, J. S., Veenstra, T. R., Seamon, J. P., & Krohmer, J. (1997). Elder mistreatment: national survey of emergency physicians. *Annals of emergency medicine*, 30(4), 473-479.
- [9] Hoover, R. M., & Polson, M. (2014). Detecting elder abuse and neglect: assessment and intervention. *American Family Physician*, 89(6), 453-460.

CHARACTERISTICS OF VIOLENCE AGAINST ELDERLY PERSONS IN SERBIA

Abstract: Population aging is one of the leading challenges faced by the Republic of Serbia. Current demographic data, as well as predictions, show that this trend will continue in the future. On the other hand, considering some of the challenges that older people face, such as health problems, loneliness, weakening contacts with family members and friends, economic issues, etc., the quality of life changes, and they become increasingly dependent on other people. Also, elderly abuse is becoming an increasingly common occurrence, which not only affects the quality of life but also poses a security risk and can be life-threatening.

The subject of this paper is the research on the prevalence of elderly abuse in the Republic of Serbia. The paper will present the results of research aimed at examining the prevalence of elderly abuse in Serbia, including financial, emotional, physical, and sexual violence, as well as neglect. The research was conducted on a representative sample of 1,200 respondents. The main findings of the research show that violence against the elderly in Serbia is a significant social problem, and older women and people over 85 years of age are particularly exposed to it. Understanding and recognizing different forms of violence are key steps towards developing effective prevention and intervention mechanisms. Considering the obtained data, we can say that this research provides a basis for further research on this phenomenon, as well as for the development of recommendations for the prevention of elderly abuse.

Keywords: elderly abuse, forms of violence, neglect